

BADIIYATDA HAYOTIY ZIDDIYAT AKSI

Qurbonova Gulbahor Safarovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti

katta o'qituvchisi, f.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada Nurali Qobul qissalari misolida badiiy asarlarda konfliktning o'рни tahlilga tortilgan. Ziddiyat, asrdagi qarama-qarshiliklar asarni harakatga keltiruvchi vosita ekanligi ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: adabiyot, hayot, ikkilik, ruhiyat, konflikt, xarakter, qiyos, fojia, do'st, muhit.

Аннотация: В данной статье роль конфликта в художественных произведениях анализируется на примере рассказов Нурали Кабула. Показано, что конфликт, противоречия века являются средствами, движущими работу.

Ключевые слова: литература, жизнь, двойственность, психика, конфликт, персонаж, сравнение, трагедия, друг, окружение.

Annotation: In this article, the role of conflict in artistic works is analyzed on the example of Nurali Kabul stories. It is shown that the conflict, the contradictions of the century are the means that move the work.

Key words: literature, life, duality, psyche, conflict, character, comparison, tragedy, friend, environment.

Adabiyot yaralibdiki, unda ezgulik va yovuzlik, yaxshilik va yomonlik kabi ziddiyatlar, qarama-qarshiliklar mavjud. Chunki hayot o'zi ikkilikdan mavjud. olam va odam yaratilishi ikkilikdan iborat. Hattoki, bir inson ruhiyatida ikki xil kechinma mavjud. Shunday ekan "Zotan adabiyotning o'ziga xos xususiyatini belgilovchi bosh maqsadi ham insonning turli xil ruhiy kechinmalari, uning

ma'naviy olami, hayotda tutgan o'rni va orzu intilishlarini tasvirlashdan iboratdi[1:8-b.].

“Tubsiz osmon” qissasi bola tilidan bayon qilinadi. Asar bola ruhiyati, uning dardli kechinmalari va jamiyat (tashqi muhit)ning bola ruhiyatiga ta'siri natijasida kelib chiqadigan ziddiyatlar asosiga qurilgan.

Ziddiyat, konflikt badiiy asar uchun ahamiyatli. Chunki hayot ham, voqeliklar ham ziddiyatlar majmuidan iborat. Shunday ekan, hayotning badiiy in'ikosi bo'lmish badiiy asarda ham ziddiyat va qarama-qarshiliklar bo'lishi tabiiy hol. Akademik Izzat Sulton bu borada “Syujetida konflikt bo'lmagan asar ta'sirchan emas, chunki unda hayotiy haqiqat to'la va izchil ifodalanmaydi. Faqat hodisalar to'qnashuvi natijasidagina ularning ichki dunyosi eng to'la ravishda ochiladi”, [2:174-b.] - degan edi.

Birgina bolaning hayoti, qarashlari, uning atrofida bo'layotgan ziddiyatlar orqali ijtimoiy muammolarni ko'tarib chiqishga erisha olganligi yozuvchining mahoratidan dalolat beradi.

Asar “Men otarimizning ko'p yillik qo'riqchisi – qadrdon Bo'ynog'imning bolalashini har galgidek sabrsizlik bilan kutardim” deb boshlanadi. Shu jumlaning o'zidayoq bolalarcha beg'uborlik, hayvonlarga bo'lgan qiziqish va sevishtuyg'ulari sezilib turibdi.

Asar qahramonlari 7 yoshli Norbo'ta, otasi - Jo'raboy, onasi-Norxol, singlisi-Mo'tabar, ena, savxoz direktori, cho'ponlar-Hamro, Mamadazim.

Bola bola qalbi bilan Bo'ynoqning bolalashini sabrsizlik bilan va zo'r quvonch bilan kutardi. Bola uchun quvonchli bo'lgan bu holat, oila uchun aksi edi. “-He, tug'may tug'uqsiz ket! Yana hammayoqni bosib ketadigan bo'ldi! Necha marta aytdim sizga, shu qari qanjini yo'qoting, deb! Usiz ham yetim qo'zilarni boqish jonimga tegib ketdi!- deb nolirdilar achchig'i chiqqan paytlarda ayam dadamga”. [3:182-b.] Onasi bu gapni Norbo'taga eshittirmay aytishga harakat qiladi. Bolaning yonida Bo'ynoqni deyarli jerkimaydi ham. Lekin nochora bolasi

uchun qadrdon do'sdek bo'lib qolgan, uning quvonchiga aylangan hayvon haqida bir nima deyolmasa ham vaziyat, o'sha davrdagi ijtimoiy muhit shuni – Bo'ynoqni, uning endi tug'ilajak bolalarini yo'qotishga majbur qiladi.

Aholi gavjum yashaydigan qishloqdan uzoqda, qir-adirlar bag'rida cho'ponlik qilib kun ko'radigan bu oilaning farzandi, albatta, atrofda tengqurlari bo'lmaganligi sababli it bilan, qo'zi bilan, tabiat bilan do'st bo'lishi tabiiy hol. “U bilan qachon bunchalik qadrdon bo'lib qolganimni eslayolmayman. Nazarimda, esimni tanib ko'zimni ochibmanki, Burguttepaning yonidagi qo'tonimizda Bo'ynoqni ko'rgandayman. Shundan beri bir-birimizni ko'rmasak turolmaymiz”. Bola Bo'ynoqni qanchalar yaxshi ko'rsa, unga mehr bersa, Bo'ynoq ham Norbo'taga xuddi shunday iliq munosabatda bo'lardi. U bilan o'ynardi, hatto bola yiqilib tushayotsa yumshoq tushsin deb tagiga o'zini tashlardi, bola toqqa chiqsa unga hamrohlik qilib, uni qo'rib borardi. Xullas, haqiqiy ajralmas do'stlar edi.

Norbo'ta bilan Bo'ynoqning davrasiga keyinchalik yetim qo'zi qo'shiladi: “Keyin bizga onasini Jiydalining dashtida jondor tortib ketgan, ayam shishada sut beradigan, dadam duch kelgan sovliqni ushlab emizadigan ko'k yetim qo'zi qo'shildi... Shu kundan boshlab u doim orqamizdan ergashib yuradigan, kun bo'yi Burguttepada yoki Teraklisoydagi kattakon oq terak ostida biz bilan o'ynaydigan bo'ldi” [3:184-b.]. Shunday qilib do'stlar safi kengaydi. Onaning tashvishi esa ko'paydi. Bolalariga, itlarga, yetim qo'zilarga qarash, ularni ovqatlantirish kerak. Shundoq ham ro'zg'orni bazo'r tebratib, naridan beri kun ko'rayotgan oila uchun bu og'irlik qilardi. Shu sababli ona turmush o'rtog'iga hech bo'lmasa yaqinda bolalaydigan Bo'ynoqdan qutilish haqida tez-tez diydiyo qila boshlaydi. Aslida Bo'ynoqning bu uyda qolishiga onasining o'zi sababchi. Chunki Mamadazim cho'ponning qo'lida ishlab yurgan vaqtda otasi kuchukcha olib keladi. Uning hamma joyi qora bo'yni oq bo'lgani uchun enasi Bo'ynoq deb nom beradi. Otasi Mamadazim bilan chiqishmay qolgach, uning otaridan ketadi. O'sha vaqti “itning

itini yo‘qot” deganda onasi itda nima ayb, Norbo‘ta unga juda o‘rganib qoldi deb olib qoladi.

Otasi – Jo‘ravoy vijdonli, oqko‘ngil, faqat urush ko‘rganligi sabablimi cho‘rtkesar, o‘z so‘zida turib oladigan, tezobroq inson. U Mamadazimdan bo‘shagandan keyin o‘zi otar olishga ahd qiladi. Direktor oldiga borganida o‘zini ancha taroziga solgan direktor uchinchisida rozi bo‘ladi. “Olti yuz saralangan to‘qli beraman. Bu yil senga qo‘zi rejasi yo‘q. Yigirmata yaxsh qo‘chqor topib, hech kimga bildirmay suruvga qo‘yib yuborasan. To‘qlilar semiz. Qochish paytida kechalari o‘rilgan bedapoyaga bir-ikki yoyib olasan. Faqat hech kim sezmasin. Kamida yarmi qo‘zilaydi. Qo‘zilarning hisob-kitobini faqat ikkimiz qilamiz. Bu haqda keyin gaplashamiz” Jo‘ravoy hozir birdan “yo‘q” desa otarni ololmasligini o‘ylab, indamaydi, ichida esa norozilik bildiradi.

Yozuvchi “direktor bovo” misolida ko‘plab shu kabi rahbarlarni nazarda tutgan, meningcha. Xalqning boyligi, ularni oqilona boshqarish topshirilgan “direktor bovo”lar ko‘rsatib berilgan. Adib qahramonning xatti-harakatini ko‘rsatish orqali uning ma‘naviy dunyosini tasvirlashni o‘z oldiga maqsad qilib qo‘yadi. Xalq molidan, xalq mulkidan oqilona foydalanib uni ko‘paytirish, to‘g‘ri taqsimlashga harakat qilish o‘rniga xalq mulkini talon-taroj qilib, yashirincha yo‘llar bilan shaxsiy o‘zlashtirishga urinish ochib berilgan. Shu o‘rinda bola tilidan aytilgan yozuvchining quyidagi fikrlariga e‘tibor qarataylik: “Dadamning aytishlaricha, ko‘pchilikning rizqiga ko‘z olaytiringanning u dunyo-yu bu dunyosi obod bo‘lmasmish”.

Jo‘ravoyning xarakteri esa direktorning butunlay aksi. Hattoki qo‘y-qo‘zilarning junini olayotgan vaqtda xotini oq qo‘zining junini paqirga solib olib ketgan vaqtidagi bir og‘iz gapida ham buning isbotini ko‘rishimiz mumkin. “- Bor ayangga ayt! Junni olib kelib joyiga qo‘ysin! – dedilar qahr bilan. – Bitta qo‘zining juni bilan davlat boyib qolarmidi? Ma, olib bor shu matohini! Dadangga davlat –

uy, davlat – xotin, davlat – bola-chaqa. Koshki, shunchalik jonini jabborga berganini birov bilsa! – Ayam jahl bilan chelakni menga uzatdilar”.

Norxolning gaplarida haqiqat bor edi. O‘z mehnati bilan emas, o‘zgalar (Jo‘ravoyga o‘xshaganlarning) mehnati bilan qornini qappaytiradigan, farzandlarini to‘g‘ri yo‘naltirib, tarbiyalab emas, davlatning qo‘ylarini sotib pul bilan oliygohlarga kirgizadigan rahbarlar qanday qilib Jo‘ravoylarning qadriga yetishsin. Ahir, ularda samimiylik, vijdon, vatanparvarlik tushunchalari yo‘qku. Shuni bilgani uchun ham Norxol kuyardi “Ikki yil chorvaga yaqinlashganlarning tagida “Volga”si bor. Otang esini taniganidan beri qo‘y boqsa ham, eski “patpat”i yangi bo‘lmaydi. Hayriyat, yomon bo‘lsa ham Mamadazim hech nima oraga tushib, shu “patpat”ni olib bergan edi. Biror gap deguday bo‘lsang, “Qora non bo‘lsayam halol yeyman” deydi. Huddi hamma haromu dadang halol bu dunyoda!-derdilar ayam jig‘ibiyron bo‘lib”.

Vijdonan ish tutgani, g‘irromlik qilmasligi sababli Jo‘ravoyning biri ikki bo‘lishi qiyinlashayotgandir. Lekin u farzandlariga, oilasiga halol luqma yegizadi. Norxol ham yetishmovchiliklar sabab jig‘ibiyron bo‘lib tursa ham baribir erini hurmat qilar, turmush o‘rtog‘i nima desa ma‘qullab jimgina o‘tiraverardilar.

Norbo‘taning singlisi Mo‘tabarning qissa davomidagi tasvirlari juda ishonarli, juda chiroyli chiqqan. Mo‘tabarning akasiga bo‘lgan munosabatlarida, ota-onsiga qilgan xarxashalarida o‘z yoshligingizni, beg‘ubor bolalik, injiq va tozatabiat qizni ko‘rasiz. Bu o‘rinda yozuvchi hech qanday mubolag‘a qo‘llamagan, qizaloq qanday bo‘lsa shundayligicha tasvirlagan. Shuning uchun bu epizodga mehringiz tushib qoladi. Aka-singil munosabatlari ham bor bo‘yicha samimiy yoritilgan: “- Kel Mo‘ttijon, ikkovimiz achom-achom qilib yotamiz-dedim.

-Ho-ho, kerak emas. Sen bilan yotmayman, sen Bo‘ynoq bilan yotgansan. Usting harom bo‘ldi, qo‘llaring ham harom,- dedi.

-Hm-m, dadam bilan ayam bor-da, bo'lmasa o'sha echkinning dumiga o'xshagan sochlaringni yulib olardim!- dedim ko'rpachaning ostidan mushtimni ko'rsatib. U bo'lsa meni masxara qilib, og'zini qiyshaytirdi. Men indamadim. Yana biror narsa desam hamma gapni, Bo'ynoq bilan birga uhlaganimni, bir kosada ovqat yeganlarimni dadamga chaqib beradi. Bo'ynoq bilan birga uhlab yotganimni u ikki marta ko'rgan. "Dadamlarga aytaman", deganda chumchuq ushlab berib aldaganman. Hullas, Mo'tti men bilan o'ynashdan ko'ra ayamning orqasidan ergashib, g'ing'irlab yurishni yaxshi ko'radi. Mening ham u bilan o'ynashga toqatim yo'q. Bilmay turtib yuborsang ham baqirib yig'laydi. Qiziq, biror narsani so'raganda bermasang, huddi kaltak yeganday uvvos solib yig'laydi." Mo'tabar haqidagi fikrimizni Norbo'ta aytgan yuqoridagi parcha bilan yakunlamoqchimiz. Shu birgina parcha orqali yozuvchining Mo'tabarni yaratishdagi mahorati ko'rinib turibdi. Haqiqiy o'zbek qizalog'i.

Nurali Qobulning "Tubsiz osmon" qissasini o'qish davomida asar syujetiga o'xshash Shukur Xolmirzaevning "Ot egasi", Ivan Turgenevning "Mumu", Chingiz Aytmatovning "Oq kema" asarlari va ulardagi qahramonlar ko'z oldingizda gavdalanadi.

To'g'ri, Shukur Xolmirzaevning "Ot egasi", Ivan Turgenevning "Mumu" hikoyalari yakuni o'zgacharoq, har ikkisida ham asar qahramonlari o'zlari uchun sevimli bo'lgan hayvonlarini o'zlari o'ldirishadi. Lekin bu to'rtta asarda ham g'oya bir – tabiatni, hayvonlarni sevish, ardoqlash. Yana o'xshashliklari – Norbo'tada it, oq terak va yetim qo'zi bor. "Oq kema"dagi bolakayda durbin, portfel, toshlar bor. Inotda qabriston, qishloq va oti bor, Gerasimda avval Tatyana, keyin kuchukchasi bor. Inot o'z otini yaxshi ko'rgani uchun boshqalarga bermaslik maqsadida otib o'ldiradi. Gerasim esa kuchukchasiga bo'lgan mehri sababli, uni boshqaga bermaslik uchun cho'ktirib o'ldiradi. "Tubsiz osmon" bilan "Oq kema"da esa holat boshqacha yakun topadi.

Azaldan “haqiqat qiyosda bilinadi” deydi xalqimiz. Qiyosiy tahlildan maqsad qiyoslanuvchi ob’ektlarning o’xshash va farqli jihatlarini aniqlash, ular orasidagi umumiyliklarni yuzaga chiqarishdir. Nurali Qobulning yozuvchilik mahoratini kengroq ochib berish maqsadida “Tubsiz osmon” qissasini Chingiz Aytmatovning “Oq kema” asari bilan qiyoslaymiz.

“Tubsiz osmon” bola tilidan hikoya qilinadi. “Oq kema” asarida ham ko‘plab voqealar muallif nutqidan tashqari bola tilidan hikoya qilinadi. Norbo‘ta ham, “Oq kema” dagi bola ham yetti yosh.

“O’sha yili u yetti yoshga to‘lib, sakkizga qadam qo‘ygandi” [4:3-b.]. (Keyingi iqtiboslar ham shu asarlardan olinadi).

“Men kelasi yili sakkizga kiranman, Bo‘ynoq esa o‘n oltiga”.

Har ikkisining ham do‘stlari yuqorida sanab o‘tganimizdek, ongsiz mavjudotlar, hayvonlar, jonsiz narsa-buyumlar.

Norbo‘taning Bo‘ynoq, yetim qo‘zi bilan do‘stlashish jarayonlarini yuqorida ko‘rib o‘tdik. U yashayotgan muhitda unga eng yaqin bo‘ladiganlari shu do‘stlari edi. “Oq kema” qissasidagi bola yashaydigan joy ham shunga o‘xshash: “Qorovulxonada bor-yo‘g‘i uch oila yashaydi... Uch hovlida yolg‘iz bitta bola bo‘lib, u har safar ko‘chma do‘konni birinchi bo‘lib ko‘rar edi”. Qolgan ikki oiladan biri befarznad, ikkinchisining esa emizikli qizchasi bor. Shu sababli bola yolg‘iz, jo‘ralarsiz, mana shu narsalar – durbin, toshlar – “cho‘kib yotgan tuya”, “bo‘ri”, “egar”, “tank” qurshovida yashardi.

“Tubsiz osmon”da Norbo‘taning bunaqa sharoitda yashashiga ota-onasining tutgan yo‘li, chorvachilik, poda boqib kun ko‘rishi, turmush, tirikchilik qilishi sabab bo‘lsa, “Oq kema”dagi bolaning bunday sharoitda yashashiga ham ota-onasi sababchi edi. Farqi shundaki, Norbo‘taning ota-onasi birgalikda, hamjihatlikda oila tebratish, tirikchilik qilish uchun bu yerlarda yashayotgan bo‘lsa, “Oq kema”dagi bolakayning ota-onasi turmushning mushtiga chidolmay oila deb atalmish qo‘rg‘onni buzib, ikkisi ham o‘zlari uchun yangi, yaxshi hayot izlab ketganligi

sababli, bola yolg'iz. Afsuski, "Oq kema" qahramoni ota-onasiz, bobosi va o'gay buvisi bilan yashaydi. Norbo'ta esa ota-onasi, buvisi, singlisi bilan birga baxtli yashaydi. Norbo'taning Bo'ynoq iti bo'lsa, bolaning Baltek iti bor.

Yuqorida biz Norbo'taning do'stlari safi qanday kengayganligi haqida bildik. "Oq kema"dagi bolaning do'stlari safi ham shunday kengayib boradi. Bolaning portfelga aytgan gaplari bor: "Men axir, durbin bilan ham xuddi shunday gaplashaman, endi biz uchamiz – men, sen va durbin". Norbo'ta esa "men, Bo'ynoq, oq terak, yetim qo'zi" deydi. Har ikkisi ham o'zining do'stlari bilan insonlar bilan gaplashganday gaplashishadi.

Norbo'ta bilan bolaning mashg'ulotlari ham o'xshash. Biri qo'y-qo'zilarini dalaga haydaydi, yana biri buzoqni yaylovga haydaydi. Asar voqealari davomida har ikkala bola maktabga chiqadi. Ularning eng sevimli mashg'ulotlari ham o'xshash: Norbo'ta Bo'ynoq bilan tabiatni aylanib, yasama yog'och miltig'i bilan tabiatni qo'riqlaydi, "Oq kema"dagi bola esa durbin va portfelini olib, oq kemani kutadi. Ikkalasining tabiatga bo'lgan munosabati ham bir xil. Norbo'ta sovxoz qo'ylarini qiynaganda (qon ukol qilib, tug'ishni ko'paytirib, naslni buzganda, hali tug'ilmagan qo'zichoqlarni ona qornidan yorib olib, yoqa va shapka uchun ularning terisini shilgan, Qodirqulning qilmishlarini ko'rganda) osmonga tikilib, faqat tubsiz osmonda bunaqa razilliklar – hayvonlarni, jonivorlarni qiynamasa kerak deb, yosh bo'lsa ham insonlarning tabiatga yetkazayotgan ziyonidan afsus chekib zorlanadi.

"Oq kema"dagi bola ham O'razqulning qilmishlarini ko'rganda, bobosi va xolasi azoblangan vaqtlarda baliqqa aylanib, suvga tushishni va oq kema sari suzib ketishni orzu qiladi. Har ikkisi ham moviy cheksizliklarga uzoq tikilib, bu dunyoda bo'layotgan jinoyatlar, faqat shu moviy kengliklarda bo'lmasligiga ishonadi.

"Tubsiz osmon" qissasidagi Qodirqul nosfurush bilan "Oq kema"dagi O'razqul juda o'xshash obrazlar. Har ikkisi ham tabiat ne'matlarini o'z manfaatlari uchun qurbon qilishdan tab tortmaydigan qahramonlar. Qodirqul qorin g'amida

teraklarning po‘stini shilib, nos tayyorlab sotadi, muqaddas va shifobaxsh bo‘lgan suvga oyoqlarini botirib bulg‘aydi. O‘razqul haqida asardan parcha keltirib, xulosa chiqarishimiz mumkin: “O‘razqulning ko‘nglini topsang, qarabsanki, daraxt kesish ta‘qiqlangan o‘rmondan ikkita-uchta yog‘ochni taxlab olib ketasan-da”. Kesish mumkin bo‘lmagan qayrag‘ochlarni kesish ham gapmi, jonivorlarni ham ko‘ngilxushlik uchun ov qiladi.

Bolaning yashash muhiti qanday insonlar, kimlar bilan yashashi bola psixologiyasiga ta‘sir ko‘rsatmay qolmaydi. “Oq kema”dagi bola ota-onasiz ulg‘ayganligi uchun, bobosidan boshqa hech kimga kerak emasligini his qilgani, o‘gay buvisining nolishlaridan bezor bo‘lganligi uchun o‘z fikrlarini oshkor aytolmaydi. Mo‘min cholga o‘xshab u ham isyonsiz yashaydi. Norbo‘ta esa bolaligini his qildiradigan muhitda, ota-onasi, hamma narsani erinmay tushuntiradigan buvisi, uning xatlari va chizgan rasmlarini e‘tiborsiz qoldirmaydigan akasining mehrini his qilib yashaydi. Shuning uchun ham u o‘z fikrlarini yaqinlariga ayta oladi. Xattoki, insonlarning jonivorlarga berayotgan zulmiga qarshi chiqib, isyon qila oladi. Tabiatni – teraklarni Qodirquldan, qo‘zichoqlarni qassobdan qutqarish uchun harakat qiladi.

Har ikki qissani o‘qish davomida o‘ylab qolaman, ba‘zan har narsaning chegarasi bo‘lgani kabi hayvonot olamiga bo‘lgan mehrning ham chegarasi bo‘lgani ma‘qulmi, negaki, ikkita bolakay ham jonivorlarga bo‘lgan mehr-muhabbati cheksizligi tufayli fojiali o‘lim topdi. “Tubsiz osmon”dagi Norbo‘ta Qorovuzni qutqarish uchun, “Oq kema”dagi bola Shohdor Ona bug‘idan ayrilgani, yana uni o‘z otasi otganligini bilib, hayotning shavqatsizliklariga chidolmay baliq kabi suzib Oq kemaga yetish, baliqqa aylanib qolish orzusi tufayli suvga tushadi, afsuski, u baliq emas edi, baliq bo‘lolmasdi. Shu sababli o‘zi sevgan cheksiz ummonga g‘arq bo‘ldi.

Bu qissa bolalar, o‘smirlar va katta yoshdagi kitobxonlarga ham birdek manzur bo‘la oladigan o‘qimishli asardir.

Adabiyotlar:

1. Shoiri Doniyorova. Ijodkor va uslub. T. “Turon zamin ziyo”. 2014.
2. Izzat Sulton. Adabiyot nazariyasi. – Toshkent: O‘qituvchi, 1980.
3. Qobul, Nurali. Johillik va qotillik: qissalar / N.Qobul. –Toshkent: “IJOD-PRESS”, 2017.
4. Aytmatov, Chingiz. Somon yo‘li: qissalar. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2019.
5. Qozoqboy Yo‘ldosh. Ochiqich so‘z [Matn] Toshkent: Tafakkur nashriyoti, 2019.
6. Qo‘shjonov M. Qissaning ikkinchi hayoti // “Sharq yulduzi”. -1971. №4. –B.23.
7. Noratov U. Yetuklik. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at nashriyoti, 1982.